

MIKROEKONOMICKÁ ANALÝZA REŠTRUKTURALIZÁCIE VIDIECKYCH DOMÁCNOSTI V PREDVSTUPOVOM OBDOBÍ DO EÚ.

MICROECONOMICS ANALYSES RESTRUCTURING OF HOUSEHOLDS IN THE PRE-ECSETION TO THE EU.

Bielik Peter, Pokrivčák Ján, Jančíková Veronika

Summary

Transformation process and restructuring of the existing enterprises started in the Slovak Republic in 1990 year which influenced all companies alike as well as rural households. Commercial companies and private farms were established. Private activity in agricultural sector became a dominant source of income for many rural households. In 2000 year there were 21 thousands private farms registered in Slovakia with an average land size of 10,4 hectares. There is also significant group of unregistered farms that get part of their income from agriculture.

Anotácia

Po roku 1990 sa v slovenskom poľnohospodárstve začali uskutočňovať procesy transformácie a reštrukturalizácie existujúcej podnikovej základne. Tie sa nedotkli len štátnych podnikov a poľnohospodárskych družstiev, ale aj vidieckych domácností. Mali za následok nielen vznik obchodných spoločností, ako aj rozvoj súkromného hospodárenia na pôde, ktoré sa stalo pre mnohé domácnosti hlavným zdrojom ich príjmov. V roku 2000 na Slovensku bolo registrovaných viac ako 21 tisíc súkromne hospodáriacich roľníkov hospodáriacich na priemernej výmere 10,4 ha poľnohospodárskej pôdy. Okrem tejto skupiny z poľnohospodárskej činnosti dosahuje príjmy aj početná skupina vidieckych domácností tzv. neregistrovaných súkromných fariem.

Key words: restructuring, households, cooperatives, individual farms,

Kľúčové slová: reštrukturalizácia, vidiecke domácnosti, poľnohospodárske družstvá, súkromne hospodáriaci roľníci

Úvod

Mikroekonomickú analýzu reštrukturalizácie podnikateľskej základne sme zamerali na zmeny, ktoré sa uskutočnili v poľnohospodárstve po roku 1990. V retrospektívnom pohľade je možné konštatovať, že zmeny uskutočňované v rámci transformácie podnikovej základne na nové ekonomické podmienky boli veľmi dynamické. Počet právnických osôb pôsobiacich v poľnohospodárstve sa po uplatnení transformačného zákona výrazne zvýšil, zatiaľ čo priemerná výmera podnikov klesla na približne 50% pôvodného stavu. Forma štátneho majetku prestala v podstate postupne existovať. Aj po takmer desiatich rokoch od uplatnenia transformačného zákona si družstevné podniky zachovali v poľnohospodárstve Slovenska dominantné postavenie, aj keď ich podiel na celkovej výmere poľnohospodárskej pôdy klesol o 15,3%. V dôsledku narastajúcich ekonomických problémov časť právne existujúcich družstiev nevykonáva poľnohospodársku výrobu a predstavujú tzv. fiktívne podniky. Zastúpenie obchodných spoločností na pôde sa zvýšilo na 25%. Ich priemernú výmeru a početnosť najviac ovplyvnila privatizácia štátnych podnikov a ich transformácia na akciové spoločnosti. Družstvá majú taktiež podiel na vzniku obchodných spoločností, ktoré často krát

vo forme spoločnosti s ručením obmedzeným vznikali pri pôvodných poľnohospodárskych družstvách.

Osobitnú skupinu novo sa formujúcej podnikateľskej štruktúry predstavujú súkromne hospodáriaci roľníci. Ich rozvoj podmieňovala obnova vlastníckych práv k pôde. Uznesením vlády SR č. 869/1993 bola schválená koncepcia usporiadania pozemkového vlastníctva v zmysle ktorej sa pristúpilo k obnove evidencie pozemkov a právnych vzťahov k nim. Podmienky pre vznik súkromne hospodáriacich roľníkov (SHR) upravil zákon č.219/1991 Zb. Prijatá právna úprava definuje SHR, upravuje vzťahy medzi SHR navzájom, či už pôsobia ako fyzická osoba s ohlasovacou povinnosťou na obecnom úrade, alebo ako právnická osoba zapísaná v Obchodnom registri.

Už v roku 1990 v záujme obnovy a rozšírenia súkromného hospodárenia na pôde boli významnejšie podporované a uprednostňované podnikateľské aktivity roľníkov v porovnaní s vtedajšími družstvami a štátnymi podnikmi. Išlo predovšetkým o zvláštne subvencie, ako napr. bonifikáciu úrokov z úverov poskytovaných na budovanie farmy, rekonštrukcie ustajňovacích kapacít, nákup biologického materiálu. V oblasti zdaňovania išlo predovšetkým o oslobodenie od dane z príjmu z poľnohospodárskej výroby, dane príjmu obyvateľstva začínajúcich SHR, daň z pozemkov a pod. Toto zvýhodňovanie v súčasnom období je považované za minulosť, no podstatne ovplyvnilo formovanie najpočetnejšej podnikateľskej skupiny, ktorou sú SHR v slovenskom poľnohospodárstve. Vývoj podnikania fyzických osôb na poľnohospodárskej pôde charakterizujú nasledujúce fakty. V roku 1990 2347 SHR obhospodarovalo 0,25% pôdy pri priemernej výmere farmy 2,6 ha. V roku 1997 bolo registrovaných už 16909 SHR s podielom na poľnohospodárskej pôde 7,88% a priemernej výmere farmy 11,4 ha. V roku 2000 podľa údajov Infostatu v SR bolo registrovaných viac ako 21 tisíc SHR s priemernou výmerou 10,4 ha. Okrem skupiny SHR drobných držiteľov pôdy o priemernej výmere 0,21 ha poľnohospodárskej pôdy v roku 1997 bolo viac ako 279 tisíc.

Cieľ a metodika

Základným cieľom výskumu uskutočneného v rámci projektu PHARE ACE bolo získať informácie o fungovaní farmárskych jednotiek, menovite domácností a poľnohospodárskych podnikov, ktorých hlavnou zárobkovou činnosťou je práca v poľnohospodárstve. Táto skupina je odlišná od podnikov a domácností, ktoré i napriek tomu, že sú vlastníkami poľnohospodárskeho majetku a pôdy, ich sami nevyužívajú, prenajímajú ich, resp. ich nechávajú nepovšimnutými. Do výberovej vzorky boli zaradené okrem vidieckych, aj mestské poľnohospodárske jednotky z dôvodu, že sa nachádzajú v rozdielnom podnikateľskom prostredí, v ktorom môžu využívať aj iné výhody a možnosti v porovnaní s vidieckym priestorom.

Výskum bol založený na náhodnom výbere vzorky, ktorý ma vytvoriť reprezentatívnu vzorku. Vzorka pozostáva z dvoch kontrolných skupín poľnohospodárskych jednotiek, do ktorých sú zaradené všetky poľnohospodárske výrobné jednotky s príjmovou viazanosťou na poľnohospodárstvo:

- prvú skupinu tvoria súkromné farmy a vidiecke domácnosti
- druhá skupina bola tvorená poľnohospodárskymi družstvami a obchodnými spoločnosťami podnikajúcimi v poľnohospodárstve.

Zdrojom informácií pre triedenie poľnohospodárskych jednotiek boli údaje Infostatu SR z roku 1999.

Indície pre výber vzorky vychádzali z nasledovných hypotéz:

- po prvé z predpokladu, že na úrovni centrálnych štatistických a rezortných orgánov sa nachádza kompletný zoznam poľnohospodárskych družstiev a obchodných spoločností.

- po druhé z predpokladu, že na úrovni centrálnych štatistických orgánov sa nachádza zoznam súkromne hospodáriacich roľníkov, ktorý považujeme za register súkromných registrovaných fariem.
- po tretie sme vychádzali z predpokladu, že na miestnej, lokálnej, obecnej úrovni budú existovať zoznamy súkromných fariem (domácnosti) s peňažnými a naturálnymi príjmami z poľnohospodárskych činností. Išlo o tzv. neregistrované súkromné farmy.

Na základe prijatých hypotéz bola početnosť vzorky náhodného výberu stanovená na:

- početnosť vzorky súkromných fariem 600 (z ktorých približne 400 budú registrované súkromné farmy a 200 neregistrované súkromné farmy, domácnosti),
- vzorka fyzických osôb bola tvorená zastúpením 100 poľnohospodárskych družstiev a približne 50 obchodných spoločností.

Aby sa predišlo situácii, že niektorí respondenti nebudú ochotní odpovedať na dotazníky, výber vzorky sa rozšíril o 30%.

Regionálne je výskum orientovaný do dvoch diferencovaných geografických oblastí Slovenska. Do oblasti juhozápadného Slovenska reprezentovaného krajom Nitra, ktorý svojimi pôdno-klimatickými podmienkami predstavuje najproduktívnejšie výrobné oblasti. Kraj je charakterizovaný vysokou intenzitou poľnohospodárskej výroby, produkciou špeciálnych plodín, záhradníctvom, ovocinárstvom, vinohradníctvom a pod. Zahŕňa najteplejšie až mierne teplé územia republiky vlahovo často deficitné s predpokladom pre pestovanie teplomilých plodín. Oblasť stredného a severného Slovenska je reprezentovaná krajom Žilina. Produkčná výkonnosť, ako aj pôdno-klimatické podmienky tohoto regiónu sú špecifické a menej priaznivé.

Pri výbere jednotlivých regiónov bolo potrebné posúdiť do akej miery sú vybrané regióny homogénne z agro-ekologického a socio-ekonomického hľadiska a na druhej strane, čo najviac heterogénne medzi sebou.

Koncepcia vzorkovania pozostávala z prvotného rozdelenia súboru do regiónov na druhotné triedenie do podskupín s následným výberom určitého počtu vzoriek podnikov a farmárov z každej podskupiny. Štandardným prostriedkom pre uskutočnenie stratifikácie bolo použitie faktorovej analýzy.

Matematicko-štatistické metódy

Predpokladajme, že sme vybrali počet podskupín (strata) S . Ďalším krokom bolo rozdeliť celkový počet súkromných farmárov a podnikov do podskupín (strata). K tomuto kroku potrebujeme len celkový počet subjektov v každom regióne a vo dvoch regiónoch. Celkový počet jednotiek v stratum i budeme označovať ako N_i ($i = 1, \dots, S$, kde S je celkový počet podskupín, ktorý bol určený v oboch regiónoch) a celkový počet jednotiek v oboch regiónoch ako N . Potom platí, že

$$N = \sum_{i=1}^S N_i \quad (1)$$

Počet farmárskych jednotiek, ktoré sme pozorovali v každom stratum bol v pomere k množstvu farmárskych jednotiek v každom stratum. Ak označíme počet farmárskych jednotiek, ktoré sme pozorovali v každom stratum m_i , tak potom platí, že

$$(2)$$

$$\frac{m_i}{m} = \frac{N_i}{N}$$

kde m je celková veľkosť vzorky súkromných farmárov (400) a N je celkový počet súkromných farmárov vo dvoch regiónoch (5200). Ak m_i nie je celé číslo, tak ho zaokrúhľime k najbližšiemu celému číslu.

Ak sme určili m_i pre všetky i ($i = 1, \dots, S$), potom určíme počet vzoriek na jednu dedinu a delíme m_i týmto číslom. Tak sme dostali počet dedín v každom stratum.

Navrhnutý počet prvotných vzorkovacích jednotiek na jednu osadu označíme ako q a mal by byť približne 5-10. Číslo q stanovíme pre všetky dediny. Ak rozdelíme pozorované obyvateľstvo v stratum číslom q , vypočítali sme počet pozorovaných osád v každom stratum i .

Ak toto číslo označíme jako ns_i , tak dostaneme,

$$ns_i = \frac{m_i}{q} \quad (3)$$

Po získaní počtov q a ns_i , určíme skutočné dediny, ktoré sú predmetom nášho výskumu. V rámci každého stratum zvolíme ns_i dedín, ktoré navštívime, spomedzi Ns_i dedín podskupiny a to postupom nazývaným PPS – pravdepodobnosť proporčná k veľkosti (Probability Proportional to Size).

Ak označíme počet poľnohospodárskych domácností v každej dedine P_j ($j = 1, 2, \dots, ns_i$), pri použití metódy PPS pravdepodobnosť, že vyberieme konkrétnu dedinu j spomedzi ns_i dedín v stratum i bude proporčná k P_j .

Ak náhodne vyberieme q domácnosti súkromných farmárov v rámci vybraného stratum, tak pravdepodobnosť výberu všetkých zvolených domácnosti sa bude rovnať celkovému podielu f , kde

$$f = \frac{m}{N} = \frac{m_i}{N_i} \quad \text{pre } i = 1, 2, \dots, S \quad (4)$$

Uvedená možnosť výberu (4) sa môže zapísať aj ako

$$praveded^* = \frac{ns_i P_j}{\sum_k P_k} = \frac{m_j P_j}{q N_i} = \quad (5)$$

**praveded* = pravdepodobný výber dediny

$$pravfarm^* = \frac{q}{P_j} \quad (6)$$

**pravfarm* = pravdepodobný výber farmy

Podľa hore uvedených rovníc, ak sa výsledok q a ns_i rovná (resp. je približné), m_i , tak je pravdepodobnosť výberu rovná f .

Štatistika, ktorú vypočítame podľa hore uvedených rovníc vyhodnocuje dáta každej domácnosti rovnako. Napríklad, ak veličina domácnosti h pri danej premennej je x_h , tak priemerná hodnota pre celú vzorku sa bude rovnáť

(7a)

$$\bar{x} = \left(\frac{1}{\sum_h w_h} \right) \sum_h w_h x_h = \frac{1}{m} \sum_h x_h$$

zatiaľ čo celok vypočítaný z celej vzorky, reprezentujúci oba regióny je

(7b)

$$\bar{X} = \sum_h w_h x_h$$

kde w_h reprezentuje počet samostatných farmárskych jednotiek vo dvoch regiónoch.

Ďalším problémom výskumu je aktuálnosť existujúcich informácií. Hodnoty pre veľkosť každej dediny P_j , a to počet registrovaných súkromných farmárov, ktorý sa používa pri výbere počtu dedín ns_i v každom stratum i a miera testovania q , môžu byť v danom okamžiku (napr. rok 2000) neaktuálne. V takom prípade sme predpokladali, že centrálné stanovená veľkosť dediny j je P_j , zatiaľ čo skutočná a správna hodnota pre veľkosť dediny sa rovná P_j^a .

Skutočná vybraná vzorka sa bude rovnáť q' , kde

(8)

$$q' = \frac{P_j^a}{P_j}$$

Veľkosť farmy je ďalším problémom, ktorý je nutné taktiež zohľadniť, pretože sa predpokladá, že vo vzorke budú farmy rozdielnych veľkostí. Predpokladajme, že početnosť P_j v dedine j pozostáva z počtu veľkých farmárov P_{jl} a z počtu malých farmárov P_{js} , kde

$$P_j = P_{jl} + P_{js} \quad (9)$$

Pomer každej skupiny k celkovému počtu fariem vo vzorke je veľmi rozdielny. Predpokladajme, že počet q pozorovaných farmárskych domácností je určitým spôsobom rozvrhnutý medzi tri skupiny. Teda

$$q = q_l + q_s \quad (10)$$

Pravdepodobnosť výberu každého typu farmy k sa rovná g_k / P_{jk} pre $k=1,s$.

Pravdepodobnosť výberu pre veľké, stredné a malé farmy v dedine j podskupiny (stratum) i bude nasledujúca

Pravdepodobnosť (výber k – typu farmára v dedine j podskupiny i) =

(11)

$$= \frac{ns_i P_j q_k}{N_i P_{jk}}$$

Kde $k = l, s$. Hodnoty w_h v (7) budú musieť byť opakom pravdepodobnosti výberu (11).

Výsledky a diskusia

1. Štruktúra súboru podľa veľkosti výmery poľnohospodárskej pôdy a ornej pôdy.

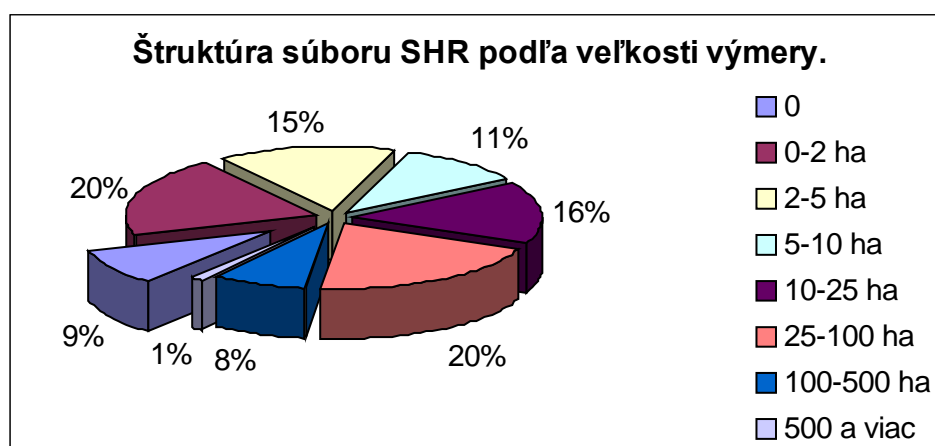
Podľa uvedeného rozdelenia (tab.1) a grafického zobrazenia (graf 1) najpočetnejšou je skupina malých farmárov (83 SHR) o výmere do 2 ha p.p. a skupina farmárov hospodáriaca na výmere od 25 do 100 ha p.p. (taktiež 83 SHR), kde každá tvorí 20,15% podiel z daného súboru. Veľké farmy (100-500 a viac) v danom súbore reprezentuje len 38 domácnosti. Priemerná výmera farmy v analyzovanej vzorke je 43 ha p.pôdy.

Štruktúra súboru súkromne hospodáriacich roľníkov podľa veľkosti výmery pôdy.
tab. č.1

Veľkostná skupina (ha)	podľa p.p. ¹⁾	% podiel ²⁾	podľa o.p. ¹⁾	% podiel ²⁾
0	37	8,98	40	9,71
0-2	83	20,15	104	25,24
2-5	62	15,05	49	11,89
5-10	45	10,92	39	9,47
10-25	64	15,53	72	17,48
25-100	83	20,15	70	16,99
100-500	33	8,01	34	8,25
500 a viac	5	1,21	4	0,97
spolu	412	100,00	412	100,00
Priemerná výmera ³⁾	43,22	x	40,42	x

1) počet SHR 2) z celkového počtu SHR v danom súbore 3) v ha na 1 SHR v danom súbore
Zdroj: vlastné prepočty na základe údajov získaných z dotazníkového prieskumu PHARE–ACE číslo P97-8158-R, rok 2001

Graf 1

Zdroj: vlastné prepočty na základe údajov získaných z dotazníkového prieskumu Phare–ACE číslo P97-8158-R, r.2001

2.Štruktúra poľnohospodárskych podnikov (družstvá, akciové spoločnosti, spoločnosti s ručením obmedzeným).

Z výsledkov prieskumu vyplýva, že najpočetnejšou skupinou poľnohospodárskych podnikov sú subjekty s výmerou od 500-1500 ha pôdy. Priemerná výmera poľnohospodárskeho podniku v analyzovanej vzorke je 1866 ha p.pôdy.

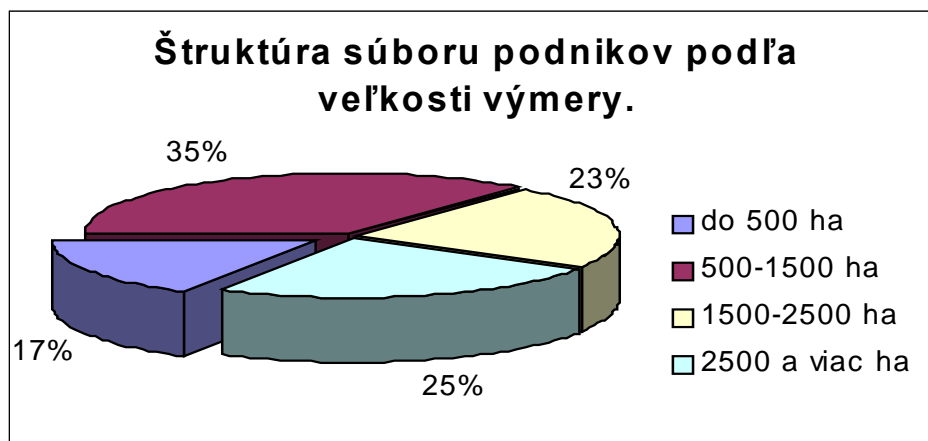
Štruktúra súboru podnikov podľa veľkosti výmery p.p. a o.p.
tab. č.2

Veľkostná skupina (ha)	Podľa p.p. ¹⁾	% podiel ²⁾	podľa o.p. ¹⁾	% podiel ²⁾
do 500	25	16,67	46	30,67
500-1500	54	36,00	60	40,00
1500-2500	34	22,67	20	13,33
2500 a viac	37	24,67	24	16,00
spolu	150	100,00	150	100,00
priemerná výmera ³⁾	1 866,77	X	1 153,10	x

1) počet podnikov 2) z celkového počtu podnikov v danom súbore 3) v ha na 1 podnik v danom súbore

Zdroj: vlastné prepočty na základe údajov získaných z dotazníkového prieskumu Phare–ACE číslo P97-8158-R, r.2001

Graf 2

Zdroj: vlastné prepočty na základe údajov získaných z dotazníkového prieskumu Phare–ACE číslo P97-8158-R, r.2001

3. Triedenie domácností z hľadiska zamestnania zabezpečujúceho hlavný zdroj príjmov.

Ako vyplýva z grafu číslo 3, pre 48% analyzovanej vzorky tvorí hlavný zdroj príjmov z hľadiska formy zamestnania kategória súkromne hospodáriacich roľníkov. Štvrtina zo súboru (24%) tvorí skupina domácností, ktorých hlavným zdrojom príjmov je napr. dôchodok a pod.

Graf 3

Zdroj: vlastné prepočty na základe údajov získaných z dotazníkového prieskumu Phare-ACE číslo P97-8158-R, r.2001

Kategórie:

- 1- samostatne hospodáriaci roľník
- 2- poľnohospodársky resp. súkromný sektor, družstvo: manažér, profesionál, odborník
- 3- poľnohospodársky resp. súkromný sektor, družstvo: zamestnanec, manuálne pracujúci robotník
- 4- poľnohospodárstvo, štátny alebo verejný sektor: manažér, profesionál, odborník
- 5- poľnohospodárstvo, štátny alebo verejný sektor: zamestnanec, manuálne pracujúci robotník
- 6- vlastná spoločnosť nepoľnohospodársky orientovaná alebo živnostník
- 7- nepoľnohospodársky orientovaný súkromný sektor: manažér, profesionál, odborník
- 8- nepoľnohospodársky orientovaný súkromný sektor: zamestnanec, manuálne pracujúci robotník
- 9- nepoľnohospodársky orientovaný štátny a verejný sektor: manažér, profesionál, odborník
- 10- nepoľnohospodársky orientovaný štátny a verejný sektor: zamestnanec, manuálne pracujúci robotník
- 11- iná platená práca
- N- nemožno uviesť, iné

Záver

Uskutočnená mikroekonomická analýza reštrukturalizácie vidieckych domácností a právnych subjektov v slovenskom poľnohospodárstve poukazuje na dynamiku zmien, ktoré sa skúmanej oblasti dotýkajú. Na základe použitých matematicko-štatistických metód pre výber testovacieho súboru sme dospeli k nasledovným záverom. Poľnohospodárske družstvá a obchodné spoločnosti predstavujú z hľadiska ich podielu na poľnohospodárskej pôde dominantnú formu, ktorá obhospodaruje 280 015 ha, pri priemernej výmere 1 867 ha. Najpočetnejšou skupinou v analyzovaných regiónoch sú súkromne hospodáriaci roľníci, ich podiel na poľnohospodárskej pôde a ich priemerná výmera sú podstatne nižšie (10,4 ha).

Literatúra

- Bielik P. et.a. (1998) Agrárna ekonomika. SPU Nitra, 1995, 241 s. ISBN 80-7137-480-6
- Bielik,P.et.a. (2001) Ekonomické a štrukturálne zmeny v slovenskom poľnohospodárstve. In: Mersymposium „EU- Integration, Synergie, Modelle des Grundungs- und Entwicklungsmanagements“, MER Evrocenter, Gubno 2001, ISBN 961-6281-12-7
- Beňo, M. (1998): Komparácia veľkostných štruktúr poľnohospodárskych subjektov v EÚ a Slovensku. In: Zborník vedeckých prác MVD 1998, SPU Nitra 1998, s. 18-21, ISBN 80-7137-481-4
- Gozora V. (1996): Podnikový manažment.SPU Nitra, 1996, 191s. ISBN 80-7137-341-9
- Jančíková, V. (2001): Analýza vybraných problémov súkromne hospodáriacich roľníkov na Slovensku, In: Zborník vedeckých prác MVD 2001, SPU Nitra 2001, s. 1631-1637, ISBN 80-7137-871-2
- Kuzma F. (1992): Slovenské poľnohospodárstvo v podmienkach trhovej ekonomiky. Konferencia. In: Agrárni perspektívy, Praha, 1992, s.156-162
- Mathijs E. Swinnen J. (2001): Production organization and efficiency during transition: an empirical analysis of East German agricultural. The Review of Economics and Statistic, February 2001, 83 (1) : 100-107
- Podolák A, Zentková I. (1996): Tendencie reštrukturalizácie výroby v transformačnom procese poľnohospodárstva. Konferencia. In: Hospodárska dynamika a reštrukturalizace v ČR.Brno, 1996, s.104-106.

Kontaktná adresa autorov

Prof.Ing.Peter Bielik, PhD. Katedra ekonomiky, SPU Nitra, Tr.A.Hlinku 2. 94976 Nitra,
Email: Peter.Bielik@uniag.sk

Ing.Ján Pokrivčák, PhD. Katedra ekonomiky, SPU Nitra, Tr.A.Hlinku 2, 94976 Nita
Email: Jan.Pokrivcak@uniag.sk

Ing.Veronika Jančíková, Katedra ekonomiky, SPU Nitra, Tr.A.Hlinku 2, 94976 Nitra
Email: vjancikova@hotmail.com